

Samenvatting
(Summary in Dutch)

Het Belang van Leeftijdsgenoten: Sociale Problemen in de
Kleuterklas en de Ontwikkeling van Psychische Problemen

Als kinderen psychische problemen ontwikkelen zoals gedragsproblemen (agressief of opstandig gedrag) of emotionele problemen (angst en depressie klachten), komen ze daar meestal niet snel vanaf. Uit onderzoek blijkt dat deze problemen tamelijk stabiel zijn. Daarbij zijn ze gerelateerd aan allerlei andere ongewenste ontwikkelingsuitkomsten, bijvoorbeeld vroegtijdig schoolverlaten, slechte schoolprestaties, middelenmisbruik of het plegen van misdrijven. Het is daarom van belang na te gaan hoe de ontwikkeling van psychische problemen voorkomen kan worden.

Sociale problemen worden genoemd als een van de mogelijke oorzaken van psychische problemen en vroege screening op en voorkomen of aanpakken van sociale problemen is wellicht van waarde voor de preventie van psychische problemen bij kinderen. Dit proefschrift beoogt bij te dragen aan de kennis over (a) de betekenis van sociale problemen in de kleuterklas voor de ontwikkeling van psychische problemen, (b) de rol van sociale problemen in paden die leiden tot de ontwikkeling van psychische problemen en (c) factoren die mogelijk bijdragen aan de ontwikkeling van sociale problemen in de vroege kindertijd. Hierbij richten we ons behalve op sociale problemen in brede zin, ook op een specifieke vorm ervan, namelijk afwijzing door klasgenoten. Bovendien staat de kleuterschoolperiode centraal aangezien dit een fase is waarin kinderen hun intrede doen in de groep leeftijdsgenoten waarin ze waarschijnlijk hun gehele basisschoolcarrière zullen doorbrengen. Het vinden van aansluiting bij deze groep is een belangrijke ontwikkelingstaak in deze fase. Slagen kinderen hierin niet en worden ze afgewezen door hun leeftijdsgenoten, dan lopen ze het risico deze sociale status gedurende een langere periode te behouden.

Om in de bovengenoemde kennis te kunnen voorzien, trachten we in dit proefschrift vier onderzoeksvragen te beantwoorden:

1. Wat is de betekenis van sociale problemen in de kleuterklas voor de ontwikkeling van psychische problemen in de kindertijd en adolescentie?
2. Welke rol spelen sociale problemen in de kleuterklas in de relatie tussen emotionele vaardigheden van kinderen en de ontwikkeling van psychische problemen?
3. Zijn sociale en emotionele vaardigheden van kleuters onderliggend aan de ontwikkeling van sociale problemen?
4. Verschilt de ontwikkeling van sociale problemen en de rol die ze spelen in de ontwikkeling van psychische problemen voor jongens en meisjes?

Deze vragen werden beantwoord aan de hand van gegevens afkomstig van twee steekproeven. De studie die in hoofdstuk 2 besproken wordt, maakt gebruik van gegevens uit een steekproef bestaande uit 396 deelnemers die vanaf de kleuterleeftijd voor een periode van 13 jaar gevolgd zijn. Hierbij zijn hun sociale problemen op 5-jarige en 10-jarige leeftijd in kaart gebracht door hun leerkrachten en op 18-jarige leeftijd door hun ouders. Ouders rapporteerden bovendien over de gedrags- en emotionele problemen van hun kinderen op 5-jarige, 10-jarige en 18-jarige leeftijd. De studies besproken in hoofdstuk 3, 4 en 5 maken gebruik van gegevens uit een tweede steekproef bestaande uit 323 kleuters die vanaf 5-jarige leeftijd tot en met 7-jarige leeftijd gevolgd zijn. Hierbij hebben de leerkrachten op 4 meetmomenten informatie gegeven over de psychische problemen en de sociale en emotionele vaardigheden van de kinderen. Op dezelfde meetmomenten is aan de hand van informatie verstrekt door hun klasgenootjes, inzicht verkregen in de sociale positie van de kinderen in de klas en hun agressieve gedrag. Tenslotte is er tijdens deze meetmomenten bij de kinderen zelf een taak afgenomen waarmee hun kennis van emoties is gemeten. Ongeveer de helft van de kinderen uit deze steekproef heeft bovendien het Programma Alternatieve Denkstrategieën (PAD) gevolgd, waardoor het mogelijk was om na te gaan of verbetering van sociale en emotionele vaardigheden bijdraagt aan vermindering van sociale problemen. Toewijzing aan de controle groep of interventie groep gebeurde op quasi experimentele wijze.

Vraag 1: Wat is de Betekenis van Sociale Problemen in de Kleuterklas voor de Ontwikkeling van Psychische Problemen in de Kindertijd en Adolescentie?

In de studies beschreven in hoofdstuk 2 en 3 staat deze eerste vraag centraal. In **hoofdstuk 2** toetsten we of sociale problemen in de kleuterklas voorspellend zijn voor de ontwikkeling van klinische niveaus van gedrags- en emotionele problemen in de kindertijd en de adolescentie. Uit de resultaten komt naar voren dat sociale problemen op de kleuterleeftijd voorspellend zijn voor sociale problemen en gedragsproblemen op 10-jarige leeftijd. Verder blijken deze problemen op hun beurt voorspellend te zijn voor gedragsproblemen op 18-jarige leeftijd. Bovendien blijkt dat voor jongens het hebben van sociale problemen in de kleuterklas voorspellend is voor het hebben van emotionele problemen op 10-jarige leeftijd. Deze emotionele problemen op 10-jarige leeftijd voorspellen vervolgens emotionele problemen op 18-jarige leeftijd. Het ervaren van sociale problemen in de eerste fase van het formele onderwijs kan dus een blijvend effect hebben op de ontwikkeling van klinische niveaus van psychische problemen. Echter, het

beloop van deze ontwikkelingspaden is afhankelijk van de aard van de psychische problemen en het geslacht van het kind.

In **hoofdstuk 3** staat niet de afzonderlijke ontwikkeling van gedrags- en emotionele problemen centraal, maar het gelijktijdig voorkomen van deze twee types psychische problemen. In het bijzonder hebben we onderzocht in hoeverre afwijzing door klasgenoten (een specifieke vorm van sociale problemen), kan verklaren waarom kinderen met problemen van externaliserende aard (gedragsproblemen) ook problemen van internaliserende aard (emotionele symptomen, in het bijzonder depressieve) ontwikkelen. Uit de resultaten komt naar voren dat de ontwikkeling van depressieve symptomen in de vroege schooljaren deels verklaard kan worden door een cascade-effect waarin gedragsproblemen resulteren in afwijzing door klasgenoten, wat op zijn beurt resulteert in de ontwikkeling van depressieve symptomen.

Vraag 2: Welke Rol Spelen Sociale Problemen in de Kleuterklas in de Relatie tussen Emotionele Vaardigheden van Kinderen en de Ontwikkeling van Psychische Problemen?

In **hoofdstuk 4** onderzoeken we in hoeverre de ontwikkeling van emotionele vaardigheden gerelateerd is aan de ontwikkeling van gedragsproblemen en of de relatie tussen deze twee verklaard kan worden door de gelijktijdige ontwikkeling van relaties met klasgenoten. Uit de resultaten komt naar voren dat jongens en meisjes die achterblijven in de ontwikkeling van hun emotionele vaardigheden in de vroege schooljaren risico lopen op de ontwikkeling van gedragsproblemen en een lage sociale preferentie onder klasgenoten. De ontwikkeling van deze lage sociale preferentie onder klasgenoten verklaart bovendien voor een deel waarom kinderen met ontoereikende emotionele vaardigheden ook een ontwikkeling van gedragsproblemen laten zien.

Vraag 3: Zijn Beperkingen in Sociale en Emotionele Vaardigheden van Kleuters Onderliggend aan de Ontwikkeling van Sociale Problemen?

In **hoofdstuk 5** wordt tenslotte de laatste studie gepresenteerd. Hierin wordt onderzocht in hoeverre beperkingen sociale vaardigheden (prosociaal gedrag) en emotionele vaardigheden (emotiekennis en emotieregulatie) van kleuters onderliggend zijn aan de ontwikkeling van afwijzing door klasgenoten. Uit de resultaten komt naar voren dat kinderen die ter stimulatie van hun sociale en emotionele vaardigheden op school PAD kregen aangeboden (interventie groep), hogere sociale preferentie scores hadden dan

kinderen uit de controle groep. Bovendien komt naar voren dat bij kinderen in de interventie groep pro sociaal gedrag en kennis van emoties meer toenam dan bij de controlegroep. Dat gold niet voor hun emotieregulatievaardigheden. Verder blijkt dat de toename in de sociale preferentie scores van de kinderen in de interventie groep deels verklaard wordt door de toename in het pro sociaal gedrag van deze kinderen. De resultaten bleken voor jongens en meisjes hetzelfde te zijn. Concluderend laten deze resultaten het belang zien van sociale vaardigheden voor de ontwikkeling van de sociale positie van kinderen in de klas.

Vraag 4: Verschilt de Ontwikkeling van Sociale Problemen en de Rol die ze Spelen in de Ontwikkeling van Psychische Problemen voor Jongens en Meisjes?

Er is weliswaar al veel bekend over geslachtsverschillen in psychische problemen, sociale positie en sociale en emotionele vaardigheden van kinderen. Zo vertonen jongens in het algemeen meer gedragsproblemen dan meisjes en is hun sociale positie in de klas vaak zwakker. Het is echter nog niet duidelijk of de *relaties* tussen sociale en emotionele vaardigheden, sociale problemen en psychische problemen verschillend zijn voor jongens en meisjes. Daarom zijn de relaties die bestudeerd zijn in dit proefschrift ook in elke deelstudie getoetst voor geslachtsverschillen. Uit de resultaten beschreven in hoofdstuk 2, 3, 4 en 5 kwam een redelijk consistent beeld naar voren. De bestudeerde relaties bleken gelijk voor jongens en meisjes, op de relatie tussen sociale problemen op de kleuterleeftijd en internaliserende problemen aan het einde van de basisschool na, die alleen gevonden werd voor jongens (hoofdstuk 2). Dus ondanks dat jongens meer sociale problemen ervaren dan meisjes, lijkt de invloed van sociale problemen (of afwijzing door klasgenoten) op de ontwikkeling van gedragsproblemen voor jongens en meisjes gelijk te zijn. Ook de rol van sociale problemen in de relatie tussen emotionele competentie en de ontwikkeling van psychische problemen (hoofdstuk 4) en de invloed van sociale vaardigheden op de ontwikkeling van sociale preferentie (hoofdstuk 5) bleek gelijk voor jongens en meisjes.

Conclusie

De studies in dit proefschrift laten zien dat de ervaringen die jongens en meisjes hebben met hun leeftijdsgenoten in de kleuterklas belangrijk zijn voor hun verdere ontwikkeling. Het ervaren van sociale problemen in brede zin en specifiek afwijzing door klasgenoten in deze leeftijdsfase kan resulteren in de ontwikkeling van psychische problemen op zowel de korte als de lange termijn. De eerste ervaringen met

Samenvatting

leeftijdsgenoten die kinderen hebben nadat ze hun schoolcarrière zijn begonnen in de kleuterklas zijn dus al meteen van belang en hebben een langdurige invloed op hun psychologische ontwikkeling. Bovendien laten de studies in dit proefschrift zien dat kinderen die tijdens deze fase sociale problemen hebben, waarschijnlijk al de kleuterklas binnenkwamen met sociale en emotionele vaardigheden die ontoereikend waren om de uitdaging van de vorming van positieve relaties met klasgenootjes succesvol aan te gaan. Gelukkig komt uit de resultaten ook naar voren dat stimulering en verbetering van de sociale vaardigheden van kleuters ook kan bijdragen aan verbetering van de relaties met hun klasgenootjes.